

УДК 159.95+159.98

Максименко Сергій Дмитрович, доктор психологічних наук, професор, академік НАПН України, директор Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 01033, вул. Паньківська, 2, м. Київ, Україна; instpsy@gmail.com; +38(044) 244-19-63.

ORCID ID 0000-0002-3592-4196

ІНФОРМАЦІЙНО-ЕНЕРГЕТИЧНА НУЖДА ЯК ВЛАСТИВІСТЬ ОСОБИСТОСТІ: ДЖЕРЕЛА Й РУШІЙНІ СИЛИ РОЗВИТКУ

Анотація

Максименко С. Д., доктор психологічних наук, професор, академік НАПН України, директор Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна. **Інформаційно-енергетична нужда як властивість особистості: джерела й рушійні сили розвитку.**

Ключові слова: життєва енергія, атрибут, особистість, генетико-моделюючий метод, розвиток.

Постановка проблеми. Сучасна наука не має метода, який був би адекватним щодо наукового дослідження психології особистості як унікальної, неповторної та цілісної системи. Ми вважаємо, що генетико-моделюючий метод відображає ті сутнісні ідеї, які необхідно реалізувати в дослідженні особистості як цілісності, що саморозвивається завдяки дії біосоціальної основи – життєвої енергії, яка «опредметилася» в даній особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Складну суперечливу взаємодію біологічного та соціального є сенс розглядати в двох площинах – як фактори, що діють на особистість, і як фактори, які утворюють особистість та забезпечують її існування та розвиток «зсередини».

Біологічні та соціальні фактори не існують як окремі, кожен із них являє собою інакше буття другого. Принцип єдності біологічного та соціального відкриває реальну сутнісну природу витоків активності особистості.

Формулювання мети статті. Мета – проаналізувати поняття «особистість» і адекватний метод її дослідження – генетико-моделюючий, описати атрибутивні характеристики життєвої енергії людини.

Виклад основного матеріалу. Перший принцип генетико-моделюючого метода – принцип аналізу за одиницями, другий принцип – єдності біологічного та соціального, третій принцип – креативності, четвертий принцип – рефлексивного релятивізму, п'ятий принцип – єдність експериментальної та генетичної ліній розвитку.

Першою атрибутивною змістовою ознакою життєвої енергії (нужди) є її гетерогенність: біологічне й соціальне тут від початку складають суперечливу, але абсолютно нерозривну єдність. Друга атрибутивна змістова характеристика життєвої енергії (нужди) – здатність до розвитку (саморозвитку). Ця характеристика тісно пов'язана з інформаційним аспектом життєвої енергії. Третя атрибутивна ознака життєвої енергії (нужди) полягає в тому, що її розвиток спрямований і являє собою ортогенез. Четверта атрибутивна змістова характеристика життєвої енергії (нужди) – її здатність до породження. Зустріч двох гілок життєвої енергії, втіленої в живих істот різної статі, породжує якісно інформаційно та енергетично нову життєву енергію, яка продовжується в існуванні нової живої істоти. Цей акт – єдине цілісне «опредмечування» життєвої енергії в живій природі. Якщо ж казати про людину, ми зустрічаємося з «іншою» реальністю: життєва енергія людини може створювати і нову людину, і якісно новий продукт (творчість). П'ята атрибутивна характеристика життєвої енергії (нужди) полягає в тому, що вона існує лише в формі втілення народженої нею живої істоти. Жива істота існує одночасно і як структура, і як втілена в ній життєва енергія. Водночас, життєву енергію ми

не можемо пізнати іншим шляхом, крім вивчення живої істоти як її прояву. Шоста атрибутивна характеристика життєвої енергії (нужди) – це її афіліативна природа. Істинною формою існування життєвої енергії є любов, яка протистоїть космічній ентропії та визначає рух усіх живих істот (не лише людей) один до одного. І результатом цього руху буде народження нової людини. Сьома атрибутивна характеристика життєвої енергії (нужди) – нескінченність її існування. Завершеним кінцевим) буде існування організму, особистості як носія життєвої енергії. Але завдяки зустрічі й любові життєва енергія продовжує свої існування і стає нескінченною в часі. Нам здається, що аналіз даної атрибутивної властивості дозволить, крім усього іншого, відкрити нові аспекти значення часу в житті.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У відповідності зі створеною нами оригінальною теоретичною парадигмою, в основі розвитку особистості знаходиться дія життєвої енергії як генетично вихідної одиниці людського розвитку та існування. Будучи інформаційно-енергетичним потоком, життєва енергія специфічно з'єднує біологічні та соціальні детермінанти людського існування і являє собою початкову рухову силу саморозвитку особистості як окремої людської істоти. Суперечлива діалектична єдність біологічного та соціального, свідомого та несвідомого, що здійснюється в особистості, породжує найважливіші атрибутивні характеристики останньої. Постійна енергетична напруга життєвої енергії створює реальні умови формування самою особистістю реципрокних механізмів, які, базуючись на потужних соціальних впливах, трансформуються в онтогенезі в біологічні (морфологічні) та психічні структури.

Аннотация

Максименко С. Д., доктор психологических наук, профессор, академик АПН Украины, директор Института психологии имени Г. С. Костюка АПН Украины, г. Киев, Украина. **Информационно-энергетическая нужда как свойство личности: источники и движущие силы развития.**

Ключевые слова: жизненная энергия, атрибут, личность, генетико-моделирующий метод, развитие.

Постановка проблемы. Современная наука не имеет метода, который был бы адекватным в отношении научного исследования психологии личности как уникальной, неповторимой и целостной системы. Мы считаем, что генетико-моделирующий метод отражает те сущностные идеи, которые необходимо реализовать в исследовании личности как целостности, саморазвивающейся благодаря действию биосоциальной основы - жизненной энергии, которая «опредметилась» в данной личности.

Анализ последних исследований и публикаций. Сложное, противоречивое взаимодействие биологического и социального имеет смысл рассматривать в двух плоскостях - как факторы, действующие на личность, и как факторы, которые образуют личность и обеспечивают ее существование и развитие «изнутри». Биологические и социальные факторы не существуют как отдельные, каждый из них представляет собой инобытие другого. Принцип единства биологического и социального открывает реальную сущностную природу истоков активности личности.

Формулировка цели статьи. Цель - проанализировать понятие «личность» и адекватный метод ее исследования - генетико-моделирующий, описать атрибутивные характеристики жизненной энергии человека.

Изложение основного материала. Первый принцип генетико-моделирующего метода - принцип анализа по единицам, второй принцип - единства биологического и социального, третий принцип - креативности,

четвертый принцип - рефлексивного релятивизма, пятый принцип - единство экспериментальной и генетической линий развития.

Первым атрибутивным содержательным признаком жизненной энергии (нужды) является ее гетерогенность: биологическое и социальное здесь изначально составляют противоречивое, но совершенно неразрывное единство. Вторая атрибутивная содержательная характеристика жизненной энергии (нужды) - способность к развитию (саморазвитию). Эта характеристика тесно связана с информационным аспектом жизненной энергии. Третий атрибутивный признак жизненной энергии (нужды) заключается в том, что ее развитие направлено и представляет собой ортогенез. Четвертая атрибутивная содержательная характеристика жизненной энергии (нужды) - ее способность к порождению. Встреча двух ветвей жизненной энергии, воплощенной в живых существах разного пола, порождает качественно информационно и энергетически новую жизненную энергию, которая продолжается в существовании нового живого существа. Этот акт - единственное целостное «опредмечивание» жизненной энергии в живой природе. Если же говорить о человеке, мы встречаемся с «другой» реальностью: жизненная энергия человека может создавать и нового человека, и качественно новый продукт (творчество). Пятая атрибутивная характеристика жизненной энергии (нужды) заключается в том, что она существует только в форме воплощения рожденного ею живого существа. Живое существо существует одновременно и как структура, и как воплощенная в ней жизненная энергия. В то же время, жизненную энергию мы не можем познать другим путем, кроме изучения живого существа как ее проявления. Шестая атрибутивная характеристика жизненной энергии (нужды) - это ее аффилиативная природа. Истинной формой существования жизненной энергии является любовь, которая противостоит космической энтропии и определяет движение всех живых существ (не только людей) друг к другу. И

результатом этого движения будет рождение нового человека. Седьмая атрибутивная характеристика жизненной энергии (нужды) - бесконечность ее существования. Завершенным конечным) будет существование организма, личности как носителя жизненной энергии. Но благодаря встрече и любви жизненная энергия продолжает свое существование и становится бесконечной во времени. Нам кажется, что анализ данных атрибутивных свойств позволит, кроме всего прочего, открыть новые аспекты значения времени в жизни.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. В соответствии с созданной нами оригинальной теоретической парадигмой, в основе развития личности находится действие жизненной энергии как генетически исходной единицы человеческого развития и существования. Будучи информационно-энергетическим потоком, жизненная энергия специфически соединяет биологические и социальные детерминанты человеческого существования и представляет собой начальную двигательную силу саморазвития личности как отдельного человеческого существа. Противоречивое диалектическое единство биологического и социального, сознательного и бессознательного, осуществляется в личности, порождает важнейшие атрибутивные характеристики последней. Постоянная энергетическая напряженность жизненной энергии создает реальные условия формирования самой личностью реципрокных механизмов, которые, основываясь на мощных социальных воздействиях, трансформируются в онтогенезе в биологические (морфологические) и психические структуры.

Annotation

Maksymenko S. D., PhD, Doctor of Psychological Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Director of The G. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy

of Pedagogical Sciences of Ukraine; Kyiv, Ukraine. **Information and Energy Needs as a Property of Personality: Sources and Driving Forces of Development.**

Key words: vital energy, attribute, personality, genetic modeling method, development.

Formulation of the problem. Modern science does not have a method that would be adequate for the scientific study of personality psychology as a unique, unique and holistic system. We believe that the genetic modeling method reflects the essential ideas that need to be implemented in the study of personality as a whole that develops itself through the action of the biosocial basis - the vital energy that materialized in this personality.

Analysis of recent research and publications. The complex contradictory interaction of biological and social makes sense to consider in two planes - as factors that affect the individual, and as factors that form the personality and ensure its existence and development "from within". Biological and social factors do not exist as separate, each of them represents a different being of the other. The principle of unity of biological and social reveals the real essential nature of the origins of personal activity.

Formulating the purpose of the article. The aim is to analyze the concept of "personality" and an adequate method of its research - genetic modeling, to describe the attributive characteristics of human life energy.

Presenting main material. The first principle of the genetic modeling method is the principle of unit analysis, the second principle is the unity of biological and social, the third principle is creativity, the fourth principle is reflexive relativism, and the fifth principle is the unity of experimental and genetic lines of development.

The first attributive semantic feature of vital energy (needs) is its heterogeneity: biological and social here from the beginning form a contradictory, but absolutely inseparable unity. The second attributive semantic

characteristic of vital energy (needs) is the ability to develop (self-development). This characteristic is closely related to the informational aspect of life energy. The third attributive feature of vital energy (needs) is that its development is directed and represents orthogenesis. The fourth attributive semantic characteristic of vital energy (needs) is its ability to generate. The meeting of two branches of life energy, embodied in living beings of different sexes, generates qualitatively informational and energetically new life energy, which continues in the existence of a new living being. This act is the only holistic "objectification" of vital energy in living nature. If we talk about man, we encounter an "another" reality: human life energy can create a new person and a qualitatively new product (creativity). The fifth attributive characteristic of life energy (need) is that it exists only in the form of the embodiment of the living being born of it. A living being exists both as a structure and as vital energy embodied in it. At the same time, we cannot know the energy of life in any other way than the study of a living being as its manifestation. The sixth attributive characteristic of vital energy (needs) is its affiliative nature. The true form of life energy is love, which opposes cosmic entropy and determines the movement of all living beings (not just humans) to each other. And the result of this movement will be the birth of a new person. The seventh attributive characteristic of vital energy (needs) is the infinity of its existence. Completed final) will be the existence of the organism, the individual as a carrier of vital energy. But thanks to meeting and love, life energy continues to exist and becomes infinite in time. It seems to us that the analysis of this attributive property will allow, among other things, to discover new aspects of the meaning of time in life.

Conclusions and prospects for further research. In accordance with the original theoretical paradigm created by us, the basis of personality development is the action of life energy as a genetically original unit of human development and existence. As an information and energy flow, life energy specifically connects the biological and social determinants of human existence and is the initial

driving force of self-development of the individual as a separate human being. The contradictory dialectical unity of the biological and the social, the conscious and the unconscious, carried out in the individual, gives rise to the most important attributive characteristics of the latter. The constant energy tension of vital energy creates real conditions for the formation of reciprocal mechanisms by the individual, which, based on powerful social influences, are transformed in ontogenesis into biological (morphological) and mental structures.

Ключові слова: життєва енергія, атрибут, особистість, генетико-моделюючий метод, розвиток.

Постановка проблеми. Психічні явища людини реально не існують поодиноці й відокремлено. В своїй сукупності вони складають унікальний і неповторний візерунок – психологічну цілісність (міжфункціональну психологічну систему). Лише пізнання структурно-динамічних закономірностей даної цілісності може відкрити нам як розуміння окремих її частин (психологічних функцій), так і усвідомлення сенсу та шляхів оптимізації існування людини. Ця цілісність і нерозривна єдність психіки людини і є те, що утворює особистість.

Наукове дослідження психології особистості як дійсного (а не лише уявного) предмету вивчення, як унікальної, неповторної та цілісної системи, є дуже значною проблемою. Справа в тому, що сучасна наука не має головного – метода, який був би адекватним щодо даного предмету. Метод виступає центральною ланкою всієї проблеми психології особистості, оскільки він є не лише засобом отримання наукових емпіричних фактів, але й, до того ж, способом втілення наукового знання, способом його існування та збереження.

В широкому, узагальненому значенні, ми розглядаємо метод як теоретично оформлений засіб і водночас результат специфічного

«опредмечування» ідей та уявлень дослідника відносно предмету дослідження. «Розпредмечування» відбувається вже після того, як за допомогою даного методу дослідник отримає та усвідомить наукову інформацію.

Л. С. Виготський [1] стверджував (і абсолютно справедливо), що новий концептуальний підхід потребує нового, адекватного дослідницького прийому. Ми вважаємо, що генетико-моделюючий метод (у нашому його розумінні) відображає ті сутнісні ідеї, які необхідно реалізувати в дослідженні особистості як цілісності, що саморозвивається завдяки дії біосоціальної основи – життєвої енергії, яка опредметнилася в даній особистості.

Генетико-моделюючий метод в якості мети вивчення має саму цілісну особистість у розвитку. В зв'язку з цим, виникла необхідність пошуку «одиниць» зовсім іншої природи, і було встановлено, що такою є життєва енергія, як суперечлива вихідна єдність біологічного та соціального, що зумовлює існування особистості (замість терміну «життєва енергія» ми використовуємо також поняття «нужда») [2; 3]. Принципи побудови методу відображують природу існування об'єкта дослідження. Технологія методу (принцип єдності генетичної та експериментальної ліній розвитку) передбачає проведення дослідження в максимально «природних» умовах існування особистості і створення актуального простру реалізації самою особистістю численних можливостей моделювання власного розвитку та існування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Свого часу В. Штерн, дуже уважно розглядаючи проблему взаємодії біологічного та соціального в особистості, сформулював «принцип конвергенції». Сутність цього принципу полягає в тому, що про жодну функцію особистості, про жодну її властивість не можна сказати, виникають вони ззовні чи зсередини. Треба розібратися, що в них виникає ззовні, а що – зсередини, оскільки і одне, й

інше беруть участь – але неоднакову – в її здійсненні [5]. Однак питання є набагато складнішим. Ми вважаємо, що складну суперечливу взаємодію біологічного та соціального є сенс розглядати в двох площинах – як фактори, що діють на особистість, і як фактори, які утворюють особистість та забезпечують її існування та розвиток «зсередини». Перша площина аналізу являє собою взаємодію «особистість – оточуючий світ». В ній дійсно можна певною мірою виділяти власне біологічні (природні) фактори та соціальні, хоча останні насправді ніколи не є лише й виключно соціальними, всі вони представляють продукт людини (людства), в якому певним чином втілене не лише соціальне, але й біологічне тої цілісної біосоціальної істоти, яка їх створювала. Якщо ж розглядати біологічне та соціальне як внутрішнє, особистісне, то треба визнати, що ми ніколи не маємо в цьому випадку їх окремість. Ми відступаємо від традиційного розгляду біологічного як спадкового та тілесного: «всередині» особистості біологічні та соціальні фактори не існують як окремі, кожний із них являє собою інакше буття другого. Будь-яка думка, образ, ідея, потреба є неможливими поза біологічними структурами та функціями організму. Також вірним є і зворотне: кожна тілесна структура, кожна біологічна функція людини – це прояв людського єства, тобто це те, що від початку несе в собі як біологічне, так і соціальне втілення,- психосоматичні явища, які інтенсивно досліджуються сучасною наукою, є найкращим підтвердженням цього.

Принцип єдності біологічного та соціального відкриває реальну сутнісну природу витоків активності особистості. Коли психологія стверджує, що такими витоками є потреби, вона помиляється. Бо є дуже прості й доречні питання: а звідки виникають потреби? Крім того, дією потреб не можна пояснити саморух, саморозвиток тієї складної відкритої системи, якою є особистість. Так і виникає уявлення про дух як першоджерело активності, а він же не може бути досліджений у межах

сучасної науки. Знову найбільш цікаве й головне зникає з психології (між іншим. Термін «душа» в Давній Греції і позначав джерело активності).

Самозміна і здатність еволюціонувати означають, що життєва енергія рослини, тварини та життєва енергія людини – це єдиний за глибиною своєї природи енергетично-інформаційний носій. Але ті зміни, які він отримав, знаходячись в межах окремої ланки життя (наприклад, рослинної), приводять до того, що подальші його дії, подальше всезагальне його існування вимагає і з необхідністю породжує більш складні системи, які його реалізують.

Одразу кидається у вічі наближеність життєвої енергії до фрейдівського «libido», а, значить, виникає бажання ототожнити ці інтенції. Але ця близькість лише уявна, вона абсолютно не відповідає дійсності. Якщо вести мову про З. Фрейда, то його «libido» означає лише сексуальний потяг «у первинному медичному розумінні». «Libido» тут дійсно сила, прояв якої забезпечує дію інстинкту продовження роду і через нього – експансію життя. Тобто, «libido», за З. Фрейдом, є енергетичним утворенням виключно сексуального напрямлення; водночас, воно породжується (і віднаходиться) в інстинктивній, тобто спрощеній, схематизованій, біологічно запрограмованій поведінці [4].

Таке розуміння, дійсно, дуже віддалене від нашого уявлення про життєву енергію, хоча слід відмітити, що в самому змісті слова, в його етимології «libido» є повністю адекватним нашому розумінню життєвої енергії, хоч і не тотожним. Редукція терміну, скоріше всього, не задовольняла й самого автора, який у своїх пізніх працях все більше схилявся до всезагального значення даного явища, врешті-решт вирішивши ввести новий термін «Ерос», що означає не лише фундаментальну життєву силу, а, скоріше, навіть «космічний початок існування». Однак ретельний аналіз праць З. Фрейда цього періоду підтверджує, що З. Фрейд, працюючи конкретно з даним поняттям, все ж залишається в межах суто сексуально-

інстинктивних. Важливим для нас є визначення парадигмального положення З. Фрейда щодо протистояння «соціально-лібідонозної» енергії, при виключно конфліктній основі розвитку структури та динаміки особистості [4].

Набагато змістовніше й цікавіше розробляв поняття «libido» К. Г. Юнг, приводячи його до істинного філософсько-світоглядного звучання. Відмічаючи, що «поняттю «libido» надається в функціональному відношенні таке саме значення в біології, яке в фізиці має поняття енергії» [7, С.17].

К. Г. Юнг в понятті «libido» наближається до визначення загальної психічної енергії, життєвої сили, яка притаманна всьому органічному світу. Далі К. Г. Юнг пропонує власну «генетичну теорію «libido» [4]. Він вважає, що «libido» забезпечує пристосування організму до навколишнього середовища, виявляючи себе як «позасексуальне» відгалуження спочатку єдиного потоку. «Цей розгляд приводить нас до поняття «libido», яке в своєму розширенні йде далі меж природно-наукового формулювання до філософського світогляду, до розуміння волі взагалі» [6, С.116].

К. Г. Юнг звертає увагу, що в його розумінні поняття «libido» стає поруч у один ряд із таким уявленням, як «Ерос» Платона, «світова душа як енергія розуму» Плотіна, як «воля» Шопенгауера та ін. К. Г. Юнг підкреслює здатність «libido» диференціюватися, що робить його передумовою будь-якого розвитку і творчості: «Душа світу є «нескінченність всього життя» і тому виключно – енергія, вона є сутність ідей, які набувають в ній дієвість і дійсність» [7, С.116]. Відмічається, що в багатоколірності явищ природи втілюється «воля «libido» до найрізноманітнішого застосування і формування. В цій загальнофілософській частині ідеї К. Г. Юнга досить привабливі, оскільки відповідають справжньому становищу речей,- але лише в такій абстрактній іпостасі. Подальший наліз підтверджує, що лише в цьому К. Г. Юнгу

вдалося підійти до розуміння сутності психіки людини «зверху», з погляду глобально-природних і культурних явищ. Якщо ж справа доходить до тлумачення конкретних механізмів дії цього «загальноглобального «libido», К. Г. Юнг непомітно для самого себе пояснює їх у традиційній психоаналітичній (фрейдівській) логіці – «знизу» [6; 7].

Він цілком справедливо, хоча й відмітимо в дужках, що не відкриваючи нічого нового, вважає, що поява людської психіки, свідомості пов'язана зі специфічним подвоєнням природного світу завдяки здібності людини створювати символи. «Нове» - тобто відкриття механізму: для К. Г. Юнга символ виникає як наслідок дії всезагальної енергії «libido». Але, на жаль, нове лише малося на увазі: К. Г. Юнг пояснює цей механізм, виходячи вже не з того «libido», природу якого він описав філософськи, а виключно з «libido» фрейдівського: нереалізований сексуальний інстинкт «відгалужується» і втілюється в специфічний рух, предмет або образ, які символізують... статевий акт. І далі К. Г. Юнг, використовуючи свою дійсно феноменальну ерудицію, намагається довести, що і добування вогню, і малювання, і писемність, і мова, і все інше суто людське є символи, створені завдяки відхиленню «libido» виключно як сексуального інстинкту [6; 7].

Таким чином, З. Фрейд залишився непереможеним. Якщо К. Г. Юнг переносить свою логіку в область онтогенезу, він опиняється ще ближче до З. Фрейда. До речі, ми могли би тут із допитливістю виявити, в чому ж проблема К. Г. Юнга-дослідника? Парадоксально: він набагато раніше за З. Фрейда став розробляти ідею «libido» як всезагального (а не лише вузько сексуального) носія життя, в тому числі життя розумного. Він перевершив З. Фрейда в філософсько-методологічному плані, але, повернувшись із цієї власної (дійсно цікавої, глибокої та перспективної) позиції в психологічні межі, повинен був «з'їхати» на фрейдівські уявлення... Здається, що це не

лише проблема вченого, але й особистісна позиція, вірніше, міжособистісна: страшно робити крок, який випередить засновника.

К. Г. Юнг у своїй позиції виявився послідовним – він «приклеїв» фрейдівський старий механізм до нового явища, а потім відмовився описувати власне психологічну (не філософсько-світоглядну) природу цього явища – так «libido» залишилося просто сексуальним інстинктом, а яскраві побудови К. Г. Юнга «зависли» поза психологією. Однак, все ж таки теоретичні викладки К. Г. Юнга приваблюють нас уже тим, що ми не знаходимо в історії психології аналогічної концепції, яка б настільки глибоко й майстерно торкалася природи вихідної рушійної сили онтогенезу особистості. Тому саме з цією теорією ми спробуємо порівняти наші уявлення про життєву енергію.

Життєва енергія, безумовно, не є сексуальним інстинктом, і вона не є інстинктом взагалі. Інстинкт, у точному розумінні, являє собою виключно біологічно запрограмовану поведінку. Така поведінка може обумовлюватися життєвою енергією, і відбувається це лише в найбільш елементарних, розрізнених актах функціонування організму. Як вірно зауважив свого часу Г. Олпорт, виключно інстинктивна, суто біологічна поведінка – це аномалія, це патологічне явище.

Формулювання мети статті. Мета – проаналізувати поняття «особистість» і адекватний метод її дослідження – генетико-моделюючий, описати атрибутивні характеристики життєвої енергії людини.

Виклад основного матеріалу. «Особистість – це форма існування психіки людини, яка являє собою цілісність, здатну до саморозвитку, самовизначення, свідомої предметної діяльності та саморегуляції, та має свій унікальний і неповторний внутрішній світ». В цьому визначенні підкреслено головне: природа психіки людини – особистісна. Вищий із відомих нам рівнів розвитку буття, наділений рефлексією і тому здатний відображати інше буття та саме себе, втілюється і стає дійсним способом

існування конкретної людини. Можна сказати й навпаки: життя людини в світі – це дійсний спосіб (форма) існування вищої психіки. Ми не знаходимо в світі інших форм існування вищого рівня психіки, крім особистості. Можна, звичайно, казати про те, що предмети та явища культури є іншим, специфічно перетвореним способом її існування. Це дійсно так, але вони – втілення особистості. «Опредмечування», тобто додаткове переведення психічного (ідеального) в предметне (матеріальне), здійснюють особистості, залишаючи в предметі, відображуючи в ньому всю унікальну своєрідність даної особистості – автора.

Перший принцип генетико-модельючого методу – принцип аналізу за одиницями. Відповідно до нашої методологічної парадигми, застосування генетико-модельючого метода дозволить врешті-решт «повернути людину в психологію», оскільки метод надає можливість проаналізувати і разом із тим інтегрувати той вихідний системоутворюючий початок особистості, яким є життєва енергія як унікальна єдність біологічного та соціального та їх активатор. Розробка методу, таким чином, є першочерговою та найбільш актуальною проблемою.

Другий принцип генетико-модельючого методу – принцип єдності біологічного та соціального. Статус принципу наукового методу не дозволяє лише декларувати дану єдність, тому що в такому випадку він перестане бути принципом. Необхідно чітко усвідомлювати, що саме мається на увазі, що саме розуміється під єдністю. Ми стверджуємо, що вихідне першоджерело активності особистості насправді існує й цілком підлягає науковому дослідженню, – це є життєва енергія, яка є вихідним початком особистості, біосоціальним за своєю природою. Онтогенез особистості починається значно раніше, ніж вона народжується фізично. Його початок – «опредмечування» – втілення життєвих енергій двох людей, які люблять один одного. Виникає нова форма існування життєвої енергії, яка просто не може існувати без матеріального носія (у всякому разі,

сучасна наука не знає іншого способу існування біосоціальної життєвої енергії, крім її існування в якості соціобіологічної енергетичної основи особистості людини).

Дотримання принципу єдності біологічного та соціального в межах генетико-моделюючого метода означає вивчення онтогенезу від його реального початку, дослідження механізмів виникнення потреб із життєвої енергії. В цілому, це означає розгляд в будь-якому конкретно-психологічному дослідженні існування особистості як здатної до саморозвитку вихідної біосоціальної єдності.

Третій принцип генетико-моделюючого методу – принцип креативності, «зустрічі» життєвої енергії з численними та різноманітними об'єктами та явищами не просто породжують потреби, вони зумовлюють ціле покладання і розвиток власних і унікальних засобів досягнення цілей. Це й є фактично творчість. Саме в цьому розумінні ми застосовуємо термін «креативність». Отже, мова йде про творчу унікальність особистості, яка пронизує весь її життєвий шлях. Вже самий початок нової людини є не що інше, як результат творчого акту «опредмечування» своєї життєвої енергії двома люблячими істотами. Вже сама по собі особистість є результатом і продуктом творчості. І життєва енергія, втілена в ній, має величезний креативний потенціал, який виявляється в унікальності, гетерогенності, самоусвідомленні, самодостатності в цілому. Реальна таємничість і загадкова унікальність людської свідомості міститься в її здатності до моделювання й само моделювання. Саме це призводить, зокрема, до абсолютно своєрідного співвідношення в свідомості минулого, теперішнього й майбутнього. Свідомість самомоделюється, привласнюючи здатність, і моделює подальше існування людини.

Креативність є глибинною, початковою і абсолютно «природною» ознакою особистості – це вища форма активності. Активність, яка створює і залишає слід, втілюється. Водночас, креативність означає прагнення

виразити свій внутрішній світ. Коли О. Ф. Лосєв називає вираження однією з атрибутивних ознак особистості, він чітко визначає, що це вираження насправді є також актом створення цього світу.

Дотримання принципу креативності в аналізі (і в дослідженні) особистості означає «взяти» її існування в цілому, в її унікальній цілеспрямованій єдності, в якій вона лише й існує. Це означає реально врахувати багатозначність, несподіваність і непередбачуваність особистості. Водночас це означає усвідомлювати, що не все однозначне й прогнозоване. Все, що ми намагаємося отримати в сучасних експериментах, є насправді навіть не конкретний випадок, а справжній артефакт. І в цьому полягає головний недолік досліджень у сфері психології особистості. Останнє ми вважаємо дуже важливим, насамперед методично, і тому формулюємо наступний, четвертий принцип генетико-моделюючого методу.

Четвертий принцип генетико-моделюючого методу – принцип рефлексивного релятивізму, який фіксує принципову неможливість встановлювати точні вимірювання та фіксувати остаточно вищі унікально-творчі прояви особистості.

Самодетермінація через власну життєву енергію відкриває людині принципово ненасичувану та необмежену можливість різноманітності буквально всіх проявів і властивостей. Наявність рефлексії, як одного з найбільш цікавих і загадкових наслідків зустрічі життєвої енергії з життям людини, робить це життя необмежено своєрідним, відкриває людині реальну нескінченність ресурсів самозмінювання в кожному момент часу.

В цілому, це явище добре відоме: згадайте хоча би наполегливе твердження Ф. М. Достоєвського про неосяжну глибину і непередбачуваність «реальної, ґрунтовної особистості» кожної людини. Разом із тим, прагнення позитивної науки до прагматичного систематизування веде до дуже спрощених уявлень щодо особистості

людини. Принцип релятивізму (відносності) попереджає проти схематизму й поверхневих прогнозів – наші знання є обмеженими і завжди будуть такими: ми надійно знаємо лише про наявність рефлексивно-творчого потенціалу людини і про безмежність його проявів. У зв'язку з цим, відкривається реальна обмеженість і несерйозність спроб схематизування або моделювання особистості. В зв'язку з цим же самим, відкривається реальна глибина страждань людини, якою маніпулюють, або яка маніпулює сама.

Разом із тим, принципи креативності та релятивізму відкривають реальний зміст явища суб'єктності: життєва енергія в онтогенезі ніби розгалужується. Частина її існує і функціонує так, як це було в ранньому дитинстві, як було на початку: без відома даної людини забезпечуються її життєздатність і протікання життя в цілому. Інша «гілка» життєвої енергії спрямовується виключно на зустріч із соціальним світом. Саме ці зустрічі породжують вищі психічні функції, формуючи ціле покладання, пристрасність внутрішнього світу, креативність. Так народжується суб'єкт.

П'ятий принцип генетико-моделюючого дослідницького методу вивчення особистості – єдність експериментальної та генетичної ліній розвитку. На наш погляд, це дуже істотний момент характеристики не лише нашого методу, але й загального стану справ у психології особистості. Вивчаючи розвиток за допомогою формуючого експерименту, ми самі формуємо – і те, що формуємо, те й вивчаємо. А як насправді, без нашого втручання? Гостроту цього питання, на жаль, багато хто не помітив, і марно: психологія стала «формуючою», формуючий експеримент і зараз є необхідним атрибутом дисертацій. Але слід згадати, що наука має вивчати об'єкт у його власній логіці, а не логіку дослідника в об'єкті. Питання залишилося без уваги, а наскільки ж воно загостриться, якщо «в психологію повернеться людина»? бо головним стане те, на що зараз просто ніхто не звертає уваги. Наприклад, якщо в дитини конкретно штучно формується (і

вивчається), наприклад, опосередковане запам'ятовування способом «вростання-присвоєння», то сама-то дитина при цьому існує та розвивається як цілісність. Ми вивчаємо дискретний момент — як воно вростає, як присвоюється. А що відбувається з цією дитиною, з іншими її функціями та явищами? Виникає кардинальне питання: а як це відбувається в інших дітей, у тих, у кого ніхто нічого не формує спеціально?

Ця цілісна особистість виходить на перший план в генетико-моделюючому дослідженні. І ми легко схилиємося до феноменологічного напрямку, коли даємо собі звіт, що тут (див. принцип креативності) нічого «змоделювати» не можна, не порушивши при цьому філігранно тонкий процес само моделювання й саморозвитку. Тож що, залишається лише опис? Ні, ми впевнені, що об'єднання цієї «природно-генетичної» лінії розвитку з експериментальною є можливим, але не шляхом формування — присвоєння здібностей, а шляхом створення в експерименті особливих умов розгортання й «загальмування» становлення цілісних одиниць аналізу. Це може відбуватися на фоні різноманітних (але фіксованих) можливостей для самомоделювання.

Генетична психологія базується на тому, що відповідне дійсності пізнання й розуміння об'єкту дослідження можливе лише за умови простеження виникнення й становлення даного об'єкту. З генетичної точки зору, для того, щоб зрозуміти, що таке особистість, треба пояснити і показати (відтворити в моделях) процес її становлення, визначити, яким чином і внаслідок дії яких закономірностей та механізмів виникає та розвивається особистість як цілісність. Цей шлях пошуку і приводить врешті-решт до можливості відповісти на питання: що розвивається? Що є об'єктом розвитку?

Всебічний поглиблений аналіз людського існування, а також численних теоретичних уявлень про нього, дозволяє визначитися в цьому аспекті: витоком саморозвитку (а, отже, й особистості в цілому) є життєва

енергія як енергетично-інформаційна сутнісна якість, яка забезпечує експансію життя в онто- і філогенезі. Життєва енергія породжує не просто існування і не просто онтогенез; саме життєва енергія визначає унікальне явище життя та його розвитку: еволюція життя виявляється спрямованою, і спрямована вона в бік постійного ускладнення й прогресу.

Таким чином, життєва енергія визначає наявність у біологічній еволюції особливої детермінанти: розвиток виявляється детермінованим не наявним рівнем морфологічної, анатомічної будови або функціонування, він детермінований майбутнім – це рух до ускладнення. Дане явище отримало в сучасній науці назву «ортогенез». На нашу думку, за своєю природою життєва енергія динамічна й відкрита до самозмін. Тому вона здатна модифікуватися в межах систем, де діє, і ця модифікація породжує нові, більш складні функції та, відповідно, структури, які покликані їх реалізувати. Ми не дарма підкреслюємо глобальність природи життєвої енергії. З одного боку, це дозволяє зрозуміти нерозривну єдність усього живого, суцього на Землі. З іншого боку, таке розуміння сприяє вирішенню теоретико-логічної проблеми визначення дійсного місця цього явища в ряді відомих інтенцій живої істоти і, безумовно, людини.

Традиційно термін «біологічне» використовується для опису анатомічної або морфологічної структури організму та його суто природних функцій: руху, харчування, зростання, розмноження, виділення. Таким чином, біологічне – це виключно натуральне, і породжується воно такими самими «чисто натуральними» потребами, які й забезпечують існування організму. Зрозуміло, що в цій традиції вихідна енергетична сутність організму, яка й породжує конкретні потреби, має виключно природну сутність. Тут і виникає не вирішувана проблема соціального, яке треба яким-небудь чином «додати», «включити» в існуючу енергетичну систему. Але ми би хотіли звернути увагу на цікавий факт: у межах живої

природи Землі ми не зустрічаємо жодного випадку, коли б організм існував сам, окремо, ізольовано від інших організмів.

Осмислення цього факту як фундаментального привело свого часу В. І. Вернадського та П. Тейяра де Шардена до створення теорії біосфери, а потім і ноосфери як унікальної єдності земного життя [1]. Насправді, цей факт свідчить про дуже істотне: існування та експансія життя на всіх його рівнях забезпечується не лише нескінченною енергією розмноження, але й таким самим нескінченним потягом до взаємоіснування. Життєва енергія є початковим об'єднанням цих двох сил, які в своїй єдності й створюють могутній потік нескінченного існування. Корінь соціального, безумовно, знаходиться в найпростішій взаємодії живих істот, що є атрибутом живого, таким самим за значимістю, як і розмноження. Таким чином, життєва енергія від самого початку є об'єднанням двох глобальних прагнень – розмноження та взаємодії («біологічного» та «соціального»). Одне неможливе без іншого, і це є, якщо хочете, імператив існування живого. Так само, як організму, щоб жити, треба змагатися з оточенням (на всіх рівнях живого), так само йому необхідно і бути разом з іншим, а це спричиняє розвиток відповідних форм поведінки. Чому З. Фрейд помітив тут лише боротьбу, лише протистояння – можна тільки здогадуватися, але саме це й привело його до редукції. Ми можемо звернутися ще раз до еволюції життя й помітити, що є дуже невелика та еволюційно безперспективна група організмів (хоч і чисельно представлена), яким для розмноження не потрібен інший організм. Абсолютна більшість в живому світі може реалізувати цю фундаментальну потребу виключно за умови зустрічі з іншим. Таким чином, зустріч і взаємодія не лише стають «поруч» із розмноженням, але й перетворюються в його передумову. Це «клітинка» процесу, в якому соціальне (взаємодія) перетворюється (втілюється) в біологічне – нову живу істоту. В контексті вищесказаного, можна й необхідно виділити визначально важливі характеристики життєвої енергії.

Першою атрибутивною змістовою ознакою життєвої енергії (нужди) є її гетерогенність: біологічне й соціальне тут від початку складають суперечливу, але абсолютно нерозривну єдність.

Друга атрибутивна змістова характеристика життєвої енергії (нужди) – здатність до розвитку (саморозвитку). Ця характеристика тісно пов'язана з інформаційним аспектом життєвої енергії. Нам здається прикрою помилкою фактичне постулювання вченими незмінності природи вихідної життєвої енергетичної субстанції (З. Фрейд, Плотін, Платон та ін..). К. Г. Юнг мав рацію щодо численних розгалужень вихідної життєвої сили. Кожне відгалуження життєвої енергії породжує живу істоту як суб'єкта реалізації її сутнісної функції. Поки живе істота – в ній існує гілка життєвої енергії, яка сама є складовою частиною єдиного потоку життєвої енергії. Численні життєві прояви та контакти живої істоти, всі її зміни вбираються (асимілюються) життєвою енергією, залишаються в ній, збагачують і урізноманітнюють цю нескінченну енергетичну течію величезною новою інформацією. Кожна зустріч двох істот, що відбувається з метою власного продовження через створення і народження нової істоти, означає не лише подвоєння енергії, але й подвоєння інформації, різноманіття існування. Саме це є вихідним рівнем розвитку.

Третя атрибутивна ознака життєвої енергії (нужди) полягає в тому, що її розвиток спрямований і являє собою ортогенез. Аналіз філо- та онтогенезу живого засвідчує, як уже вказувалося, що нескінченна течія життєвої енергії, її саморозвиток не є випадковими і хаотичними, вони мають напрямок. І спрямована життєва енергія на постійне ускладнення та підвищення інтегрованості живого. Цей рух закінчується в умовах Землі «виходом» життєвої енергії на позицію можливості усвідомлювати саму себе (рефлексія). Але можна відповідально казати про те, що це не є кінцевим етапом становлення життєвої енергії: просто людство виникло на

цьому етапі, й життєва енергія «відрефлексувала» сама себе. Але рух продовжується...

Четверта атрибутивна змістова характеристика життєвої енергії (нужди) – її здатність до породження. Ця креативна якість виявляється в усьому, що пов'язане з життям, і це дійсно справжнє диво (О. Ф. Лосєв). Однак ми зупинимось тут на найбільш істотному. Зустріч двох гілок життєвої енергії, втіленої в живих істот різної статі, породжує якісно нову життєву енергію (інформаційно та енергетично нову), яка продовжується в існуванні нової живої істоти. Цей акт – єдине цілісне «опредмечування» життєвої енергії в живій природі. Якщо ж казати про людину, ми зустрічаємося з «іншою» реальністю: життєва енергія людини може створювати і нову людину, і якісно новий продукт (творчість). Однак необхідно вказати, що в акті створення життєва енергія зовсім не виступає в ролі модифікованого фрейдівського «libido» (навіть у тваринному світі), бо вона від початку являє собою єдність природного і соціального.

П'ята атрибутивна характеристика життєвої енергії (нужди) полягає в тому, що вона існує лише в формі втілення народженої нею живої істоти. Можна уявити, що життєва енергія пов'язана з суто фізичною енергією Всесвіту, але виникає та існує виключно як втілена в біологічну істоту. Тут, скоріше за все, ефект, схожий на ті явища мікросвіту, відкриття яких привело до необхідності створення принципу додатковості: жива істота існує одночасно і як структура, і як втілена в ній життєва енергія. Водночас, життєву енергію ми не можемо пізнати іншим шляхом, крім вивчення живої істоти як її прояву. Отже, все залежить від ракурсу дослідження.

Шоста атрибутивна характеристика життєвої енергії (нужди) – це її афіліативна природа. Істинною формою існування життєвої енергії є любов. В контексті аналізу життєвої енергії ми схильні розглядати любов (слідом за Тейяром де Шарденом) досить широко, вважаючи її силою, яка

протистоїть космічній ентропії та визначає рух усіх живих істот (не лише людей) один до одного. І результатом цього руху буде народження нової людини.

Сьома атрибутивна характеристика життєвої енергії (нужди) – нескінченність її існування. Завершеним кінцевим) буде існування організму, особистості як носія життєвої енергії. Але завдяки зустрічі й любові життєва енергія продовжує свої існування і стає нескінченною в часі. Нам здається, що аналіз даної атрибутивної властивості дозволить, крім усього іншого, відкрити нові аспекти значення часу в житті.

Перелічені атрибутивні властивості життєвої енергії окреслюють (хай поки що і схематично) її природу. Ми, зокрема, бачимо принципову відмінність нашого розуміння порівняно з ідеями К. Г. Юнга та інших учених. Лише тепер ми можемо аналізувати онтогенез особистості як форми існування та дискретного прояву – втілення життєвої енергії.

Ми задаємо дуже просте питання: чи можна вважати яку-небудь внутрішню інтенцію є психічною, тобто такою, яка не виникає внаслідок відображення і не спрямовує в подальшому це відображення, такою, яка сама не регулюється? І тут є лише одна (і теж «проста») відповідь: звичайно, немає! Найпростіша, «найбіологічніша» інтенція є психічною за визначенням, вона і є психіка (хоча, звичайно, психіка не є лише інтенцією). Таким чином, життєва енергія, навіть у традиційному її розумінні, безумовно, є психічним утворенням. Немає ніякої «зустрічі» суто біологічного з суто соціальним, і психіка не народжується хай навіть «один раз» - вона вже є, вона є завжди, і життєва енергія – її носій. Людина – жива істота, і це значить, що її вихідна інтенціальна природа не може суттєво відрізнитися від інтенціальної природи будь-якої іншої живої істоти. Вона відрізняється принципово, але – не суттєво! Тому ми і не бачимо необхідності сумніватися в виборі вихідного поняття. Навпаки, ми повертаємо йому відповідне дійсності багатство: життєва енергія

відображає головну, основну необхідність і означає виражену динаміку – рух. Це невичерпна і невичерпана динамічна тенденція (в цьому розумінні, термін «потреба» є слабкішим з погляду позначення активної динаміки).

Але водночас важко уявити собі можливість зрозуміти механізми онтогенезу особистості поза психодинамічним аспектом. Тому що «винести за лапки» найважливіше – рух системи, яка тільки й існує в саморусі, – означає приректи себе на повний неуспіх або, в найкращому випадку, на те, щоб придумати ще одну статистичну схему, яком жодного відношення до реального стану речей мати не буде. Особистість, як уже відмічалось, ми розглядаємо як складну відкриту систему, яка само розвивається. Направлення розвитку особистості (філо- і онтогенез), по суті, не відрізняється від загального напрямлення еволюції – ускладнення, диференційованості, переважання розвитку внутрішнього над зовнішнім, саморегуляції, інтегрованості.

Атрибутами розвитку особистості слід вважати, по-перше, відсутність жорсткої віднесеності до якого-небудь задалегідь визначеного масштабу, критерію, зразку, еталону; по-друге, спадкоємність, тобто обумовленість попередніми стадіями розвитку; по-третє, цілісність, коли система розвивається в цілому, випереджаючи розвиток окремих частин, і, в-четвертих, універсальність розвитку людських потенцій, що є самоцінними.

Розвиток особистості не детермінується минулим (в будь-якому його вигляді) і не обмежується ним. Разом із тим, у цьому процесі зберігається спадкоємність – кожний новий етап є результатом і наслідком попереднього існування. Саме цим і забезпечується неперервність життя психічного в в цілому і особистості як його людської форми існування зокрема. Нас цікавлять межі спадкоємності в часі. Концепція життєвої енергії дозволяє відмовитися від дискретності в розумінні існування та розвитку особистості. Ми, врешті-решт, починаємо розуміти зміст метафори, згідно

якої розвиток особистості є продовженням існування біологічного в соціальному, а, отже, має історичні характеристики.

Ми замінюємо метафору науковим поняттям: особистість у своєму становленні продовжує історію, бо вона виявляється функцією біосоціальної життєвої енергії, яка опредметнилася в ній і продовжила тим самим своє енергетично-інформаційне існування. Таким чином, особистість, власне, не виникає, а народжується двома особистостями, продовжуючи їх, і тому – й усіх інших людей. І саме тому вона є носієм історії загальної еволюції Всесвіту. Саме звідси універсальність і самоцінність: світ рефлексує себе в особистості; в цьому розумінні, немає більш самодостатньої і значимої цілі існування й творення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У відповідності зі створеною нами оригінальною теоретичною парадигмою, в основі розвитку особистості знаходиться дія життєвої енергії як генетично вихідної одиниці людського розвитку та існування. Будучи інформаційно-енергетичним потоком, життєва енергія специфічно з'єднує біологічні та соціальні детермінанти людського існування і являє собою початкову рухову силу саморозвитку особистості як окремої людської істоти. Суперечлива діалектична єдність біологічного та соціального, свідомого та несвідомого, що здійснюється у «вузлі світу» - особистості. Породжує найважливіші атрибутивні характеристики останньої. Постійна енергетична напруга життєвої енергії створює реальні умови формування самою особистістю реципрокних механізмів, які, базуючись на потужних соціальних впливах, трансформуються в онтогенезі в біологічні (морфологічні) та психічні структури.

Список використаних джерел

1. Виготський Л. С. Історичний сенс психологічної кризи / Л. С. Виготський // зібрання творів: в 6 т.- М., 1982.- Т.1.

2. Максименко С. Д. Генетична психологія / С. Д. Максименко.- М.: Рефл-бук, Київ: Ваклер, 2000.- 319 с.
3. Максименко С.Д. Генезис існування особистості / С. Д. Максименко.- К.: КММ, 2006.- 240 с.
4. Фрейд З. Розділення психологічної особистості / З. Фрейд // Психологія особистості: хрестоматія.- СПб, 2000.- С. 10-30.
5. Штерн Е. Прикладна психологія / Е. Штерн.- К.: Держвидав України, 1925.- 112 с
6. Юнг К. Г. Тевістокські лекції / К. Г. Юнг.- М.: Рефл-бук, Київ: Ваклер, 1998.- 346 с.
7. Юнг К. Г. Символічне життя / К. Г. Юнг.-М.: Когіто-Центр, 2003.-325 с.

References

1. Vigotsky, L. S. (1982), “*Istoricheskiy smisl sikhologicheskogo krizisa*” [The historical formula of the synchological crisis], creative collection: in 6 volumes, vol. 1, Moscow, Ru.
2. Maksimenko, S. D. (2000), “*Geneticheskaya psikhologiya*” [Genetic psychology, Refl-book, Moscow, Wakler, Kyiv, Ru.
3. Maksimenko, S. D. (2006), *Genezis sushchestvovaniya lichnosti* [Genesis of the existence of personality], KMM, Kyiv, Ru.
4. Freud, Z. (2000), “*Razdeleniye psikhologicheskoy lichnosti*” [Separation of the psychological personality], *Psikhologiya lichnosti: khrestomatiya*, SPb, pp. 10-30, Ru.
5. Stern, E. (1925), “*Prikladnaya psikhologiya*” [Applied Psychology], Guest Publishing House of Ukraine, Kyiv, Ru.
6. Jung, K. G. (1998), “*Tevistokskiye lektsii*”, [Tevistock lectures], Refl beech, Moscow, Wackler, Kyiv, Ru/
7. Jung, K. G. (2003), “*Simvolicheskaya zhizn'* “, [Symbolic life], Kogito-Center, Moscow, Ru.